

गोपाळराव देअुस्करांशी बातचीत

केंकरे : गोपाळराव, आज अगदी मनपसंत गप्पा करायच्या काय? आंतरराष्ट्रीय ख्यातीचे पोर्ट्रेट पेंटर म्हणून सारं जग तुम्हाला ओळखतं. आज आपण ७५ वर्षांचे आहात (म्हणजे वर्षांच्या हिशेबाने हो, मनाने नव्हे) तरीसुद्धा आज आपण काही ना काही काम करतच आहात. आजच्या आपल्या गप्पा थोड्या वेगळ्या प्रकारच्या आहेत बरं का! एवढा मोठा चित्रकार म्हणून तुमची जडणघडण कशी झाली ते आज तुम्ही आम्हांला सांगायचं नि आम्ही ऐकायचं. बरेच दिवस हा प्रश्न तुम्हांला विचारावा असं वाटत होतं. आज तो योग आला, बरं, चला तुम्ही आपलं सुरू करा. आता आम्ही नुसतं ऐकतो. कबूल?

देअुस्कर : हो, कबूल, म्हणजे आता आमचा इतिहास परत एकदा उकरून काढला पाहिजे.

केंकरे : सुरुवात बालपणापासून होऊ द्या. मग शिक्षण. मग आयुष्यात तेव्हा मनावर काही आघात वगैरे झाले असतील तर ते. चालू द्या.

देअुस्कर : अरे, आघात तर होतेच. माझा जन्म १९११ तला. अहमदनगरला. वडील तेव्हा मिशन हायस्कूलमध्ये डॉइंग टीचर होते.

केंकरे : म्हणजे अंगात चित्रकला आनुवंशिक आहे.

देअुस्कर : हो, हो आजोबा चित्रकार नव्हते पण मूर्ती करायचे. आजोबांचे वडीलही तसेच. मी दोन वर्षांचा असताना आईवडील दोघांही गेली.

केंकरे : अरेरे काय म्हणता, आईवडील दोघांही गेले?

देअुस्कर : हो, म्हणजे सख्खं असं मला कुणी उरलंच नाही. आमच्या घराण्यात मी एकटा. आजोबा एकटे. वडील एकटे. मग आमची स्वारी दूरच्या नातेवाइकांच्या ताब्यात गेली. शाळा सुरू. पण त्यात नेटकेपणा नाही. कुणाचा पायपोस कुणाच्या पायात नाही. कसंबसं मॅट्रिकपर्यंत शिक्षण झालं. ते सुद्धा वयाच्या पंधराव्या वर्षी. आता तेव्हाचं मॅट्रिक. तशात हैद्राबाद-मुस्लिम स्कूल असल्याकारणाने.....

केंकरे : म्हणजे शिकायला हैद्राबादला होता की काय?

देअुस्कर : हो. पहिल्याने अहमदनगरला होतो. जवळपास दहा वर्ष. मग तिथून रवानगी हैद्राबादला झाली. नंतर काही कटकट झाली नाही. कारण शाळेतच गेलो नाही. पुढे मॅट्रिक होतानासुद्धा अभ्यासाची अडचण होतीच. कोणी समजावून सांगणाराच भेटला नाही. तशात मी हरकामाचा गडी. हा निरोप दे, ते आण, शंभर कामं, त्यात आम्हांला खेळण्याचा नाद. गोट्या खेळ, विटीदांडू खेळ. आमच्या या सतरा भानगडी. तो उनाडपणा पाहून आमच्या नातेवाइकांना वाटलं, हे कार्ट आता फोटोग्राफीत गेलं तर याचं भलं होईल. ५०/६० रुपये मिळवले तरी भरपूर होतील. माझ्या वडिलांना पगार होता ४४ रुपये. १९११ साली. माझ्या जन्माच्या वर्षी. सगळ्यात वरचा पगार. मिशन स्कूलमध्ये वातावरण इंग्रजी. इंग्रजी नसेल तर तिथे

नेमणूकच मिळायची नाही. असो. नातेवाइकांकडे प्रेमाचा ओलावा मिळत नव्हता. आणि हा प्रेमाचा ओलावा तर हवाच ना. कोणीतरी आपणाकडे पहाणारं हवं. नाहीतर तुमच्या व्यक्तिमत्त्वावर त्याचा परिणाम राहून जातो. जगाला एकट्यानेच तोंड द्यायचं. एक फायदा झाला. मी स्वतःच विचार करू लागलो. जगात पुढे येण्यासाठी काय करावयास हवं वगैरे. हो, तर माझी रवानगी जे. जे. स्कूल ऑफ आर्टमध्ये झाली. पण आता रहायचं कुठे हा नवा प्रश्न आला? माझे मेहुणे म्हणजे माझ्या चुलतबहिणीचे यजमान तेव्हा मुंबईत होते. बापूसाहेब पेंढारकर. हो, हो, तेच. ललितकलादर्श नाटकमंडळीचे मालक. ते म्हणाले, अहो इथे माणसं आहेत, त्यांत राहिल हे कार्ट ठेवून घ्या याला! मामा वरेरकर, बऱ्याबापू, कमतनूरकर अशी फार मोठी माणसं तिकडे येत. त्यांनी मला जे. जे. आर्टमध्ये नेलं. तिथं तोंडी परीक्षा झाली. फार लोक नव्हते. फी दिली. नाव दाखल केलं.

केंकरे : किती सालची ही हकीकत ?

देअुस्कर : १९२७ ची.

केंकरे : पण ललितकलादर्शचा मुक्काम मुंबईतच असायचा काय ?

देअुस्कर : मुंबईत सात सात महिने असायचा. तिथे पहिले सहा महिने काढले. मग त्यांचेच प्रधान म्हणून मित्र होते त्यांच्या घरी गेलो. ते म्हणाले, माझी दोन मुलं आहेतच. त्यांत तू तिसरा. रहा आमच्याकडे. मग पुढे सहा महिन्यांनंतर मी ते बदललं.

स्कूल ऑफ आर्टच्या लोकांनी परीक्षा घेतली. ते म्हणाले, हे कार्ट साधसुधं दिसत नाही. मोठं हुशार दिसतंय. मास्तर म्हणाले, दोन्ही टर्म्स एकाच वर्षात संपव. केतकर मास्तरांच्या क्लासला जात जा. तो क्लास गिरगावात होता. मी तिथे हजर झालो.

मी elementary च्या परिक्षेला बसलो. चित्रकलेत तेव्हा मी इतका पुढे होतो, की केतकर मास्तरांपेक्षा माझीच चित्रकला चांगली असायची. ते म्हणत, तूच क्लास घेत जा. एवढं सांगून डोकं खाजवत ते आपले बाहेर जायचे. ही एक नवीच कटकट माझ्या मागे सुरू झाली. कधी कधी नवाकाळचं एखादं illustration असायचं. ते करून द्यायचं पाच रूपयात. मी क्लास घ्यायचो. तर सुरवातीला मला आपले दहा रूपये मिळायचे. मग दहाचे पंधरा झाले. नंतर पंचवीस. मग गाठले तीस.

केंकरे : हे सगळं तुम्ही शिकत असताना ?

देअुस्कर : हो, शिकत असताना. ललितकलेतले सहा महिने वगळता मग ठरवलं, खोली घेऊन रहायचं. तिथं आठ रूपयांची खोली भाड्याने मिळाली. आम्ही चार रूपयांचा पार्टनर घेतला. तोसुद्धा वर्गातला. तो पुढे मध्यप्रदेशात सुपरिंटेंडेंट ऑफ पोलीस झाला.

केंकरे : म्हणजे आर्ट स्कूल सोडून ?

देअुस्कर : हो. त्याचं नाव चव्हाण. खरा तो मालवणचा. पुढे मी माझ्याच नेटानं पास झालो. Diploma ला पहिला आलो. त्या काळात अकरा रूपयांत टॉप क्लास जेवण मिळायचं. चार रूपये रहायचा खर्च.

स्कॉलरशिप पुरायची. मग घरून जे पैसे यायचे ते बंद केले. And I was on my own at the age of seventeen. पण या प्रकरणात व्यक्तिमत्त्व घडवण्याची संधी बरेच वेळा मिळाली. एकतर गरिबीतून वर आल्याने poverty म्हणजे काय याचा अनुभव भरपूर. आणि स्वतः जरी तितका गरीब नव्हतो तरी ती दृश्यं नजरेसमोरून गेली होतीच. त्याचा मनावर असा परिणाम झाला की जगायचं असलं तर गरीब म्हणून जगायचं नाही असा पण केला. काही करून पैसे मिळवायचे नि त्यांतले थोडे शिल्लक टाकायचेच असा मी पणच केला!

स्कूल ऑफ आर्टमध्ये शिकवणारं असं कुणीच नाही. आपण पहायचं नि शिकायचं. Excellent म्हणायचे. ह्या शब्दापलिकडे दुसरं विशेषण त्यांना सापडायचं नाही. अशा परिस्थितीत विद्यार्थी उपजतच चित्रकार असल्यानंतर कोण हो शिकवणार? तेव्हाच मी मनाशी खूणगाठ बांधली की चित्रकला हा शिकवून येणारा विषय नाही.

केंकरे : म्हणजे शिकण्याचा आहे.

देअुस्कर : स्वतः शिकण्याचा. तुमचं डोकं, तुमची निरीक्षणशक्ती.... नुसतचं पहायचं नाही. त्याच्यावर मनन करायचं. मग निष्कर्ष काढायचे. असं जर तुम्ही काही कराल तर आपोआप तुम्हाला जमत जाईल. सुरवातीला तुम्हांला ही देणगी लागते.

केंकरे : पण अगदी सुरवातीला तुम्ही बापूराव पेंढारकरांकडे रहायला लागलात, त्याचे काही परिणाम? म्हणजे आपलं नाटक कंपनीचे?

देअुस्कर : त्याचं असं आहे. पेंढारकर अगदी कमी बोलायचे. मितभाषी. अत्यंत प्रेमळ. भयंकर प्रेमळ. त्यांच्याकडे येणारे जे लोक होते ते माझ्या मते लुटारू होते. अगदी लुटारू. चांगलं खायला मिळायचं, पंक्तीत. स्त्रीपार्टी कुणीच नव्हता. आमचं स्केचबुक असायचं. सकाळी पाच वाजता रियाज करायला सगळे उठले की आम्ही त्यांच्या मागे जाऊन बसायचो. तबलजी, सारंगीवाला. त्या तुमच्या गाणाऱ्या बाई आहेत ना अजंजीबाई लोयलेकर, त्यांचा धाकटा भाऊ असे. लोंढे होते, फाटक होते. गुरव होते. सातारकर नावाचे एक गृहस्थ होते. साळगावकर नावाचे पेटीवादक होते. आणखी सारंगी वाजवणारी गोव्याची दोन माणसं होती. एक आपले पर्वतकर आणखी एक जाडे होते. आम्ही त्यांना बाबा म्हणायचो.

केंकरे : कुमठेकर?

देअुस्कर : कुमठेकर. तर इथून उठून तिथं, तिथून उठून इथं. मी कधी त्यांच्या तालमीला चुकलो नाही. ते जे संगीताचे संस्कार माझ्यावर झालेले आहेत ते आजपर्यंत टिकून आहेत.

केंकरे : त्याचासुद्धा तुमच्या पेंटिंगच्या संदर्भात उपयोग झाला असेल.

देअुस्कर : त्याचा खरा उपयोग एवढाच झाला. खरं तर आता तो उपयोग करून घ्यायचा आहे. संगीत नि चित्रकला यांच्यामध्ये साम्य आहे. रचनासाम्य. संगीतातून sound निघतात. दुसऱ्यात तुमचं impact with colour असतं. Composition, colour या दोहोंमध्ये काहीतरी मेळ, कुठंतरी बसला पाहिजे. एक आहे performing art – संगीत, नाट्य, नृत्य आणखी आमची visual art – चित्रकला,

आर्किटेक्चर, स्कल्चर. चित्रकला म्हटली म्हणजे तिला बंधनं आली. अमक्या विषयावर चित्र काढा. आता चित्र करा या म्हणण्याचा अर्थ हा की चित्रकलेला उस्फूर्त असं काही नव्हतं. जग उत्पन्न झाल्यापासूनच उस्फूर्त काही नव्हतं. आजही नाही. पुढेही होणं शक्य नाही. तुम्हांला आवडेल ते यांना आवडेल असं नाही. बरोबर ना, हा आता हायपॉथेटिकल किंवा imaginary किंवा abstract विषय झाला आहे.

हा विषय जरा बाजूला ठेवतो. आणि व्यक्तिमत्त्व कसं बनतं ते सांगतो. काय चालेल ना? म्हणजे माझाच अनुभव.

डिप्लोमा, सुवर्णपदक सगळं मिळालं तरी आमचं राहणीमान साधं होतं. एक रूपयाचं धोतर, दीड रूपयाचा कोट, दहा आण्यांच्या चपला, दोन-चार आण्यांची टोपी. आणखी काही आवडत आम्हांला नव्हती. कारण आमच्यावरचे जे साहेब लोक होते त्यांना गांधी कॅम्प आवडत नसे. आपल्याला काय? कोणतीही टोपी घाला. आपणास कलेशी कारण. ती टोपीसुद्धा मला आवडत नव्हती. पण घालायची तर घालू या बॅकग्राउंडवर मला एक नोकरी मिळाली. Queen Mary हे माझं चित्र विकलं गेलं. एक हजार डॉलरला. लंडनला ब्रिटिश एंपायरला हे प्रदर्शन झालं. स्कूल ऑफ आर्टस्ने चित्रं पाठवली. त्यांतून माझंही एक चित्र गेलं. एक पोर्ट्रेट गेलं. राणीला ते फार आवडलं.

केंकरे : पोर्ट्रेट कुणाचं होतं?

देअुस्कर : ते एक मॉडेल होतं पठाण. हँडसम होता. तेव्हा मी तिसऱ्या वर्षाला होतो. तेच नेमकं विकलं गेल्यानं आमचा भाव वाढला. प्रिन्सिपॉलला वाटलं, हा आपल्या शाळेचा विद्यार्थी, त्याचा हा मोठा सत्कार आहे. तेव्हा मला वाटतं ऑपेरा हाऊसला अपंगांसाठी एक कंपनी होती. त्यांना एक चित्रकार हवा होता. ते म्हणाले, तुम्ही येता का? मी म्हणालो, माझं शिक्षण चाललं आहे. Diploma झाला की येतो. त्यांनी विचारले, 'पगार किती हवा?' मी म्हणालो, 'हे बघा, एकतर मी पहिला आलो आहे. माझं गोल्ड मेडल पाहा. माझं मागचं रेकॉर्ड पाहा. माझ्यासारखा मनुष्य तुम्हांला मिळणार नाही हे नक्की. मला चित्रकलेतली भाषासुद्धा येते. जे स्पष्ट, चांगलं असेल त्याची मांडणी करू शकतो. भाषेवरती तरी तुमचं प्रभुत्व हवंच. मला इंग्रजी काही चांगलं यायचं नाही. बोलण्यात शक्ती हवी.

केंकरे : त्याशिवाय वजन येत नाही. लिहिताना नको, पण बोलण्यात वजन हवं.

देअुस्कर : हो, तर मराठीत इंग्रजी काय यस, नो, सिट डाऊन, वॉटर थोड थोड कळायचं. ते चक्रावले. ते म्हणाले, हे पोरटं १९/२० वर्षांचं. शंभर रूपये मागतंय. तिथं कोणाचा पगार सव्वाशे, कुणाचा दीडशे. मी त्यांना विचारलं की 'तुमचं काय काम करायचं?'

केंकरे : म्हणजे पगाराचं तुम्ही सांगितलं नाही.

देअुस्कर : सांगितलं ना. शंभर रूपये. मी चित्रकार आहे. याच्या खाली येणार नाही. ही माझी पहिली बाउंडरी आहे.

केंकरे : बरोबर.

देअुस्कर : माझी प्राइझिस ही अशी आहेत. चिक्कार प्राइझेस. टाइम्स ऑफ इंडिया, इंडियन सेंटेंनरी, भाऊराव सोसायटीचं. ते म्हणाले, आमच्या instruments ची surgical instruments ची चित्रं काढायची आहेत. मी म्हटलं, आता ही नवीन हजामत. आमचं टाळकं व्यवहारी. तेव्हा म्हटलं चिमटा तर चिमटा, कात्री तर कात्री. म्हणून काम घेतलं. पण शंभर रूपयांचं करायचं काय ? दारूचं व्यसन नव्हतं. सिगरेट नाही. कपड्याची छानछोक नाही. खादाडपणा नाही. येऊनजाऊन नाटक, संगीत, मटणाच्या जेवणाचा एक शौक लागला होता. मटणाच्या दुकानात जाऊन दोन आणे प्लेट मटण खायचं. पंचवीस रूपयांत सगळं भागे. स्टुडंट्सचे जे काही पैसे येत होते, तेव्हा मी स्कूल ऑफ आर्ट्सच्या विद्यार्थ्यांना शिकवायचो. ते विद्यार्थी सांगत, आमच्याकडे येऊन राहा. मग विलायतेला जाण्यासाठी स्कॉलरशिप घेतली. निजामाची. माझं शिक्षण निजामाच्या राज्यात झालं होतं. म्हणून मी मुलकी किंवा वजनदार मनुष्य आहे. स्कॉलरशिप दिली. तिथं एका युरोपियन बाईला माझा लळा लागला. ती स्वतः चित्रकार होती. तिलाही prize मिळालं होतं. तिचा नवरा मोठा उमदा होता. फार मोठ्या हुद्यावर होता. सर रिचर्ड ट्रेडन. ती म्हणाली, तुझी कामं आणून दाखव. दाखवली. ती म्हणाली, तू इथं राहून नकोस. विलायतला जा. पण मी असा धोतरवाला. मी म्हटलं, आमचं इंग्रजी हे असं आहे. ती म्हणाली, "You have your art. That's your language. I will do everything for you" झालं, ठीक आहे म्हणालो. तिं फोन केला. मि. कॉलिनस नावाचा कोणीतरी ज्युनियर होता. ICS ऑफिसर. त्याला सांगितलं. "गेट हिज ऑप्लिकेशन अँड सेंड हिम टू युरोप फॉर फाइव्ह इयर्स." तेवढं इंग्रजी बुवा कळलं. आमची सायकल, ती टोपी, ती पेंटिंग्ज सगळं सांभाळत आम्ही तिच्याकडे गेलो. ती म्हणाली 'जा, आताच्या आता कॉलिनसला भेट'. मी तिकडं गेलो. आमच्या हैद्राबादी थाटाने त्याला सलाम ठोकला. तर साहेब जरा अपसेट झाले. ते बोलले, "Come young man, show me your application." आता बॉबला, अहो इथं इंग्रजी कुणाला येतंय. मग आम्ही गेलो साहेबाच्या हाताखाली एक ओळखीचे क्लार्क होते त्यांच्याकडे. त्यांना 'ऑप्लिकेशन' ची माहिती. ते म्हणाले, "Your most obedient servant, this, that and other, I remain, Sir, असा मायनाबियना लिहायचा. पद्धत अशी. 'तेव्हा मग आमची सगळी सर्टिफिकेटं तेव्हा आतासारखी कॉपी काढायची काही यंत्रे नव्हती. त्यांच्या कॉप्या तयार केल्या ते सगळं पुडकं त्याच्या हातात टाकलं. तिकडे आमची बामणं थोडी नि मुसलमान जास्ती. त्यातल्या त्यात त्या नवाबाचे चिरंजीव बिनडोक. कॉलिनसला हे बरोबर माहीत. तो उर्दू बोलायचा, माझ्याशी पण तो उर्दूतच बोलायचा. म्हणायचा, 'देखिये साहब, मेरा इरादा है की जबतक ये प्रायमिनिस्टर decide नहीं करेंगे तबतक आपको स्कॉलरशिप नहीं मिलेगी. अगर मैं ऐसा मोका निकालूंगा की जब वह यहाँ से दिल्ली गये है या पाँडेचेरी गये है, उस वक्त मैं वहाँपर पहुचुंगा और काम कर दूंगा.' आमचं luck आमच्या बाजूला. आपले सर अकबर हैदरी पंधरा दिवसांसाठी कुठंतरी गेले. यात्रेला असतील. त्यांनी हा अर्ज घेतला नि शेरे मारले... This is a very deserving case, this and that. इथून ते पाच वर्षांची स्कॉलरशिप, बापजन्मी पैसा एवढा पहिल्याने पाहिला.

तेव्हा इंग्लंडमध्ये १२५ ते १५० रूपयांत इतमामाने राहाणारी मंडळी होती. मला स्कॉलरशिप होती साडेचारशे. जायचा यायचा खर्च फक्त ५००.

केंकरे : १९५५ मध्ये ३५० ते ४०० पर्यंत.

देअुस्कर : हां, मग तेव्हा स्कॉलरशिप होती ४५० रू.

केंकरे : वा!

देअुस्कर : हे ४५० रु. जायचायायचा खर्च, अधिक रोकड ४००. काय झालं, हे सूटबूट प्रकरण आम्ही आधी पाहिलं होतं, पण केलं आता.

हैद्राबादेत आमचे एक चित्रकार काका होते. त्यांना या राजेरजवाड्यांचा खूप परिचय. त्यांचे आचारविचार, राहाणी यांतले काही पण आपल्या बापजन्मी जमलं नव्हतं. ते म्हणाले, मी सगळी तयारी करतो. त्यांनी सूटबुटाचं तंत्र सांभाळलं. टाय, हॅट घालून विदूषक सजला. आमचा गोल-भिंगाचा चष्मा, किडकिडीत देह. सगळा थाट थेट विदुषकाचा. कसाबसा मी मुंबईला येऊन ठेपलो. भोवतालची मंडळी काव, काव करताहेत. पण बापूसाहेब पेंढारकर हा असा एक मनुष्य की जो एक शब्द बोलला नाही. एकदम मितभाषी. मी जेव्हा त्यांच्या पाया पडलो तेव्हा काही न बोलता त्यांनी आपल्या हातातलं सोन्याचं घड्याळ माझ्या हातात बांधलं. म्हणाले, 'हे तुला.' तेव्हा त्यांना कर्ज खूप झालं होतं. ते त्यांचे शेवटचे दिवस होते. म्हणाले, 'तुझ्यापाशी ठेव'. इतका सौजन्यशील आणि उदार नि कलेची किंमत जाणणारा मनुष्य दुसरा होणे नाही. चन्दू म्हणजे भालचंद्र पेंढारकरांचे ते वडील. पुढे आम्ही बोटीवर चढलो. तिथे गेल्यावर भाषेचा प्रश्न पहिला.

पण चित्रकलेच्या जोरावर दिवस निभावले. अंडं हवं, अंडं काढ, कोंबडी हवी, कोंबडी काढ, सुरी हवी सुरी काढायची. मटण हवं. बकरीचं चित्र काढलं. तिथं वाईन मिळायची. फार छान वाटायचं. परत वाईन फुकट. विचारीत, लाल पाहिजे की सफेद, मी म्हणायचो, काहीही चालेल. चकटफू.

केंकरे : रहायची व्यवस्था कुठं होती ?

देअुस्कर : माझ्याच वर्गातला नागेशकर नावाचा गोव्यातला एकजण होता. तो नि मी एके ठिकाणी राहायचो. मला ज्यांनी विदूषक बनवलं त्या काकांचा मुलगा पण तेथे काही शिकत होता. त्याने आमची राहायची सोय केली. त्याचं वागणं आम्हांला थोडं extra-advance वाटायचं, म्हणजे बायकांशी संबंध, मैत्री, सिग्रेटी फुंकणं. वेळेवर कसल्याच गोष्टी न करणं. रात्ररात्र भटकून काढणे वगैरे. आम्ही हिंदुस्थानातून आलेलो. टिळक-आगरकर हे आमचे आदर्श. तेव्हा ब्रिटिशांची अरेरावी. आम्ही सकाळी पाचला उठून बसायचो. काहीतरी गिरवीत. होता होता आमच्यात change झाला. तर तो युरोपियन अवतार. स्टेट अँकेडमी ऑफ फाइन आर्टस्. त्यांनी आमची चित्रं पाहिली. ते काय बोलत ते आम्हांला कळायचं नाही. तिथं दोघे अमेरिकन होते. त्यांच्यामार्फत ते काय म्हणत ते आम्हांला कळे. तिथं मी पाहिलं की वातावरण मुक्त होतं. तसल्या वातावरणात सगळी पोरं-पोरी काम करीत. उन्हाळ्यात पाटलून काढायचे, शर्ट काढायचे. ती टांगायची. चित्रं काढायची तर संबंध दोन मॉडेल्स असायची. Paint in three minutes. Paint what you want. मग ढोल, तुताऱ्या, अचकटविचकट आरडणं-ओरडणं. डिस्को नव्हे. त्याच्यावर पेंटिंग काढायचं. मुळात प्रोफेसरलाच त्यात काही वाईट वाटायचं नाही. Democracy. मला ते पटलं नाही. एकतर ते काय बोलत ते आम्हांला कळत नसे. सरळ आता Royal Academy मध्ये म्हटलं. तिथं गोव्याचा कामत होता. आर. के. कामत. स्कल्पटर. त्याचंही इंग्रजी आमच्यासारखं. म्हणजेच तुटपुंजे. पण काम उत्तम. आकृती काय ? त्याला शेवटी गोल्ड मेडल मिळालं.

केंकरे : तो इथंच वरळीला होता ना ?

देअुस्कर : तो आहे इथलाच. पण गोल्ड मेडल मिळालेला संबंध बोर्डावर त्याचं एकट्याचं नाव. इंडियन-आर. के. कामत. त्यानं माझं अँडमिशन घेतलं. तिथं मी एक पाहिलं. वातावरण खामोश.

टाचणी पडली तरी आवाज ऐकू आला असता. सकाळी ९ ते रात्री ९ पर्यंत. या, मुकाट काम करा. जा. दिलेला अभ्यास पूर्ण झाला पाहिजे हा नियम पहिला. काम झालं नि तुम्ही लवकर गेला तरी कोण विचारणार नाही.

केंकरे : म्हणजे वाटेल तितके तास काम करा.

देअुस्कर : हां, तुम्ही पोस्टग्रॅज्युएट असाल तर तुम्हांला फीसुद्धा नाही. स्टेट ॲकेडमी. सामानालाच काय पैसे लागतील ते. शेवटी मग तिथं दोन-तीन वर्षे राहिलो. बरंचसं शिकलो. विशेषतः फिगर ड्रॉइंगमध्ये कांपोजिशन, लॅडस्केप. दरवर्षी रॉयल ॲकेडमीचं exhibition असायचं. ते स्कूल निराळं. स्कूल म्हणजे a part of the Royal Academy. त्यांच्या Royal-73 प्रमाणे ॲकेडमीची higher authority म्हणजे Fine Arts, Royal Society for Royal Science. तसेच Sculpture, Politics. तिथं nighthood शिवाय मी जेवलो नाही. आम्हांला दोन nighthood मिळाले होते. दोन तज्ज्ञ प्रोफेसर्स यायचे शिकवायला. नेहमी हसतखेळत शिकवायचे. डोळे उघडे ठेवत होतो. म्हणून आकलनशक्ती वाढली. ति National Museums होती. चिक्कार म्युझियम्स होती. तिथं खूप शिकायला मिळालं. Exhibition सेक्शनमध्ये अप्रतिम आकृत्या. तिथे एक मॉनिंग्टन नावाचे भेटले. ते पुढे प्रेसिडेंट झाले. त्यांनी विचारलं. "Though you are very good, what are you going to learn in this country? When you have a tradition, magnificent tradition of your own country, why have you come here?" मी म्हटलं, "I know my country. I have come to your country. कुठं काही दंडक नाही की अमुक एकच शिकावं. तिथं थं थांबावं. हे जग शिकण्याकरताच आहे. कुठेही जा, पण शिका, याकरता पूर्वीचे अनुभव आहेत." त्यावर त्यांना काही बोलताच आलं नाही. म्हणाले, शिका. Composition हा माझा खरा विषय. Designing. १९३३ साली मी एक पेटिंग पाठवलं Royal Academy of Arts ला. तिथे जगभरची पेटिंग्ज यायची. जवळ जवळ बावीस हजार. म्हटलं आता आपलं Luck पाहू या. तिथं ६०० पेटिंग्जच सिलेक्ट व्हायची? मोजून. बाकी सगळे ॲकेडमीसाठी. प्रत्येक वर्षी माझं एक एक पेटिंग सिलेक्ट होत गेलं. पाच वर्षे रेकॉर्ड ब्रेक. हजारामध्ये आमची किंमत वाढली. स्कॉलरशिप extend झाली.

आता आमच्याकडे तेवढे गुण असल्याने इंग्रजीवर प्रभुत्व आलंच. पण भाषा खरोखर शिकायची असेल तर ती पुरुषाकडून शिकू नये, बाईकडून शिकावी. आम्हांला मैत्रिणी खूप होत्या. आम्हाला तर या देशाचा दुसरा India करू नका. Curry-Rice इथं खायचं नाही. तिथं चॉप खात असे.

शॉ ने एक लेख लिहिला होता: 'My Indian friend, don't you make other India in Ghod Street.' त्या स्ट्रीटची अशी ख्याती की दोन फर्लागावरून मटण-माशांचा वास यायचा. कुणाच्याही जिभेला पाणी सुटावं. काही लोकांना हे आवडायचं नाही. आम्ही चुकून कधी गेलो तर फिशवाला कोरडा फिश घालायचा. बरोबर मैत्रिणी असतच. मैत्रिणीशिवाय आपण तिथे कधी पाऊल टाकलं नाही. त्यामुळे इंग्रजी आपोआप सुधारलं.

केंकरे : हा एक फायदा झाला.

देअुस्कर : हो, भाषा आली. या मैत्रिणींनी बोलावं कसं, उच्चार कसे करावे हे शिकवलं. तिथे मैत्रीण शब्दाचा अर्थ वेगळा आहे. आपल्या देशात वेगळा. पण त्याच्याशी आपणास कर्तव्य नाही. मुळाचा मी Designer आहे. Exhibition चे सगळे विषय इंग्लिश.

रवींद्रनाथ टागोर हे आपले गुरू. पण ते Poetic फार होते. Illustration करणं ठीक आहे. पण ते या व्यवहारी साच्यात बसत नाही. त्यांचं एक पेंटिंग मी केलं. 'शकुंतला' नावाचं. १९३६ मध्ये अँकेडमीच्या सेंट्रल हॉलमध्ये ते लागलं.

तिथं खूप चांगल्या लोकांची कामं पहायला मिळाली. आपला Indian Section फार चांगला आहे. तिथं मी निघालो. ते तीन वर्षांची टूर काढली. मग बेल्जियम, हॉलंड, डेन्मार्क, स्वित्झर्लंड, नॉर्वे, जर्मनी, ऑस्ट्रिया, हंगेरी, इटली, पॅरिस वगैरे ठिकाणी गेलो. पोर्तुगालला मात्र गेलो नाही.

स्पेनमध्ये मी हे 'शकुंतला' चित्रं केलं. सगळीकडे फी नाही. सामानाचा खर्च तुमचा मॉडेलस सगळी फ्री. स्पेनमध्ये पेंटिंग फुल साइजमध्ये काढायचं. मॉडेल तेच. पण साइजिस वेगवेगळ्या. इंग्लंडमध्ये ज्याला drawing art म्हणतो ते बाकीच्या ठिकाणी नाही. ड्रॉइंग म्हणजे काय की सकाळी ९ ते रात्री ९ पर्यंत ड्रॉइंग काढत बसायचं. आलटूनपालटून वीस वीस मिनिटांचे स्केचेस असायचे. By watch एका पोजनंतर दुसरी पोज. एक मॉडेल गेलं की दूसरं मॉडेल. आठ तासांची ड्युटी. सगळी मॉडेलस निराळी. ड्रॉइंग्स निराळी. पेंटिंग्जच निराळं. Night च्या ड्रॉइंगचं निराळं.

केंकरे : मॉडेलस कसलं असायचं ?

देअुस्कर : कधी म्हातान्या बायका. कधी पंधरा वर्षांची मुलगी. कधी निग्रो. त्यामुळे anatomy ड्रॉइंगचा पाया भक्कम झाला. तसंच पेंटिंगही झालं. प्रोफेसर फक्त मार्गदर्शन करायचे, की बाबा तुमचं इथं चुकलं. जरा व्यवस्थित करा. तुमच्यात पेंटरली क्वालिटी आहे. पेंटरली म्हणजे काय हे विचारलं तर म्हणायचे "Not necessarily brush strokes. There should be a spontaneous impact of your brush and colour on the canvas." मुद्दाम लिबरल स्ट्रोकस मारत बसायचं नाही. जिथं स्मूथ सरफेस असेल तर त्या तऱ्हेने ते मारायचे.

एवढ्यात इथं Deputy Director ची पोस्ट रिकामी झाली. स्कूल ऑफ आर्ट मध्ये. मग एकत्र ॲप्लिकेशन फॉर्म आमच्या मित्रांनी धाडला. जाधव नावाच्या एक आर्किटेक्टनी तो भरून परत धाडला. उत्तर आलं.: ताबडतोब निघून या.

तेव्हा प्रकृती चांगली होती. तिथे राहण्यात अर्थ फारसा नव्हताच. Second Class Professorship पत्करावी लागली. असती.

केंकरे : तेव्हा त्या काळात कातडीच्या रंगाला महत्व फार होतं.

देअुस्कर : हो खुपच. प्रत्येक वर्षी रॉयल अँकेडमीचं प्रदर्शन व्हायच्या आदल्या दिवशी राणी किंवा राजा यायचा. ते लॉर्डस्. ते ड्युक्स. काळा आदमी म्हणजे मी एकटा. ते यायचे, विचारायचे,

"Who are you?"

"I am a painter. "

"Oh! Where is your painting?"

मग त्यांना ते नेऊन दाखवायचं. आयती प्रसिद्धी. ते कात्रण अद्याप माझ्यापाशी आहे. हे सगळं पाहून मी ठरवलं की या लोकांशी मुकाबला यशस्वी होणार नाही. हिंदुस्थानातले लोक एक नंबरचे दांभिक असा माझा ग्रह झाला होता. पण इतर देशांतील लोक काही कमी दांभिक नाहीत.

तर परत आल्यावर माझा interview त्यांनी ठेवला होता. त्यांचा हायली क्वॉलिफाइड मनुष्य इंटरव्यू घेणार होता. English Service Commission चा माय टेन, जेराई, स्कूल आर्टचा डायरेक्टर होता. आणखी दोघं तिघं ICS ची मंडळी तिथं बसली होती. जेराईला मी नको होतो. त्याला त्यांचा मनुष्य हवा होता. पण मला कटवायचा कसा? कारण बाकी सगळे माझ्या favour मधे होते. Appointment त्याच्यावर लादली गेली. त्या काळात माझे आचार विचार, राहाणं सगळं युरोपियन थाटचं. त्यात जे हेवेदावे, जातिभेद वगैरेवर जे राजकारण खेळलं जातं त्यांचा कुणाला काही पत्ता नव्हता. तेव्हा नशिवानं निझामाचं नि माझं चांगलं होतं. सर हैदर मला काय म्हणाले, 'आम्ही तुम्हांला pay दिलं आहे. तेव्हा तुम्ही आम्हांला serve करा. हे जरी असलं तरी We are proud of you that you are a Director of Sir J. J. School of Art. You are requested to undertake commission whenever we need you.'

बडोद्याचे महाराज दिवाण बी. टी. कृष्णम्माचारी होते. आम्ही त्यांचं पोर्ट्रेट केलं. त्यांनी माझा रेकॉर्ड पाहिला. बडोद्याला परत गेल्यावर म्हणाले, आताच राज्याभिषेक झाला आहे. त्याचे पेंटिंग आता काढायला पाहिले. मग चांगले चित्रकार कोण? आचरेकर आणि देअुस्कर – म्हणजे मी.

केंकरे : आचरेकर water colour करायचे काय?

देअुस्कर : नाही, ते oil painting करायचे. पण ते काही त्यांना विशेष जमलं नाही. मी जे केले ते फ्रेम सहित धरून १७ फूट उंच आहे. त्यांच्या हॉलमधे आहे. विषय काय तर महाराज घोड्यावर बसले आहेत व सॅल्यूट घेत आहेत. मागे मिलिटरी उभी आहे. घोडा सजवून आणायचे. आम्ही ते रंगवलं.

केंकरे : महाराज राहायचे तिथंच?

देअुस्कर : नाही, ते प्रतापसिंहकडे राहायचे. माझ्या अटी होत्या. ते माझ्याकडे आलेले School of Arts च्या बंगल्यात. प्रतापसिंह दोनदा येऊन गेले. त्यांनी सांगितलं, माझ्याकडे या. मी आताच काम देतो. काय अपेक्षा? इथं बसलात तीनशे रुपड्यांवर. मी तुम्हांला पाहिजे ते देतो. मी लिस्टच दिली. म्हटलं मला असं असं पाहिजे. गाडी, राहायला घर, स्टूडिओ आणि तुमची कामं. ते म्हणाले, 'दिलं' मग ते घोडा घेऊन यायचे.

केंकरे : इथलं सोडून दिलं?

देअुस्कर : हो.

केंकरे : इथं किती दिवस होता?

देअुस्कर : दोन वर्षे. मी कंटाळलो होतो. तेही मला कंटाळले होते.

केंकरे : म्हणजे तुम्ही जाण्याची ते वाटच पाहत होते.

देअुस्कर : हो, वाटच पहात होते की कोणीतरी याला हुसकला तर आपला कार्यभाग झाला. पण ते टायमिंग असं जमलं की विचारु नका. म्हणजे मी स्कूल ऑफ आर्टमध्ये असताना बडोद्याची कामं करायची. नियमांशी माझं जमत नाही. आपलं तत्त्व वेगळं. आपल्याला मिळेल ते पदरात पाडून घ्यायचं. हैद्राबादची कामं केली नि बडोद्याची. मग ते म्हणाले, सोडा नि चला. मी म्हटलं 'चला'. मग बडोद्याला गेलो. काँट्रॅक्ट पद्धतीने, दोन वर्षांच्या. मग ते म्हणाले, 'आणखी करा'. काम काय तर पोर्ट्रेट. मी भारंभार फॅमिली पोर्ट्रेट्स केली. आज काय तर बायकोचं पोर्ट्रेट करा. त्यांची आठ पोरं. बरं, ते गुपचं करा. ही भारंभार पोर्ट्रेट करता करता मी चक्र पोर्ट्रेट पेंटर म्हणून प्रस्थापित झालो. तेव्हा मी ठरवलं की माझ्या ४० व्या वर्षी आपले एक लाख रुपये जमले पाहिजेत. ही शपथ मी पूर्ण केली. आता माझं वय ७५ आहे.

केंकरे : म्हणजे हे ३५ वर्षांपूर्वी नाही का ?

देअुस्कर : I had lot of money तो मिळाल्याकारणाने freedom for what? एकदा आपण प्रस्थापित झालो. मग आमच्या prices वाढल्या.म्हटलं, नाही तर नाही. त्यामध्ये आमचं बडोदा झालं. जयपूर झालं. जयपूरचं मला आकर्षण म्हणजे जयपूरची जी महाराणी, तिची आई म्हणजे,सयाजीरावांची मुलगी इंदिराराजे. तिचा आमच्यावर फार जीव. मुलाप्रमाणे ती मला मानायची. म्हणायची, देअुस्कर, तुमच्याकडे असं काय कमी आहे की जे आमच्या राजपुत्रामधे नाही. आज जर तुम्ही माझे चिरंजीव असता तर मला अत्यंत सुख झालं असतं. माझा दोन नंबरचा मुलगा आहे अड्डल दारूड्या. तुम्ही त्याची सारखी पोर्ट्रेट्स काढत रहा. मी सारखा त्याला दमदाटी करून सांगायचो की तू दारू प्यालास की लाल दिसतोस. दारू न पिता पिवळा दिसतोस. ते खरं होतं. माझं त्याच्यावर प्रेम नि वचक असल्यानं sitting ला बस म्हटलं की तो दारू प्यायचा नाही. Sitting नंतर पेग मारून यायचा. म्हणजे दुपारचे दोन वाजायचे. आई म्हणायची, नेहमी सकाळी सातपासून झिंगलेला असतो. तर त्यापेक्षा दुपारी दोन वाजता झिंगला तरी फार बरं. त्यांच्या मुलाला सुधारायला काही दिवस राहिलो. जयपुरला प्रत्येक ठिकाणी मी त्यांचा पाहूणा म्हणुन राहिलो. आश्रित म्हणू नाही, नोकर म्हणून तर नाहीच नाही. बरोबरीचा पाहूणा म्हणून बसावं, रहावं, बोलावं, जेवणखाण करावं. सगळं त्यांच्याबरोबर. आपण टॅलेंटेड आहोत. सगळ्या थरांतून-गरिबी नि श्रीमंती गेलो आहोत, तर हे आपणाला काय शिकवणार ?

केंकरे : हो, हो.

देअुस्कर : विलायतेला पाहिलेलं. इकडेही पाहिलेलं. बेछूटपणा स्वभावात आलेला.

केंकरे : म्हणजे भीती अशी उरली नाही.

देअुस्कर : नाही. एक लाख कमावले. माझा व्यवहारी दृष्टिकोन असल्याने कुठं लाचारी दाखवावी लागली नाही. कुठं दांभिकता दाखवावी, कुठं submission करावं. तूच खरा, माझंच चुकलं. शेवटी तोच कंटाळायचा. म्हणायचा, हा बाबा इतका चिवट आहे. मी म्हणेन तेच करतो. डोळा लहान झाला, मोठा करतो. नाकातला एखादा केस दाखव म्हणाला, दाखवतो, वर तिकडचे केस पांढरे दिसताहेत. काळे करतो. कशाला ना म्हणायचं नाही. शेवटी तो म्हणायचा, तू काय केलंयस ते चांगलं केलंय हे पैसे घे. पुरेपूर वसूल.

केंकरे : म्हणजे मूळ स्वभावामध्ये कशाची भीती नाही. पण नशीब उत्तम.

देअुस्कर : तेच आता सांगतो. काय झालं, जेव्हा राजेमहाराजे संपले तेव्हा १९५३ साली अशी एक घटना घडली की माझं क्वालिफिकेशन, माझं व्यक्तिमत्व सगळं काही माझ्या बाजूने असूनसुद्धा एक गोष्ट अशी झाली की सगळं गाडं बॉबललं. म्हणजे पब्लिक सर्विस कमिशनला डायरेक्टर ऑफ स्कूल ऑफ आर्ट म्हणून मी हवा होतो. पण ते सहा महिने सरकार आणि पब्लिक सर्व्हिस कमिशनचं काही भांडण सुरू राहिलं आणि मी काही डायरेक्टर झालो नाही...

माझ्या मुलाला तेव्हा शाळेत अग्निहोत्री नावाचे एक शिक्षक होते. गणित हा त्यांचा अप्रतिम विषय. पण मी मुलाला म्हटलं की तू संस्कृत चांगलं शिकून घे. संस्कृत आलं की भाषेचा पाया पक्का होतो. गणित पण शिक. ते अग्निहोत्री मला म्हणाले की त्यांचा खरा व्यवसाय ज्योतिषाचा. ते अग्निहोत्र करतात. पण ज्योतिष त्यांचा व्यवसाय. मी म्हटलं, मास्तर, मला ज्योतिष शिकवा.

केंकरे : तुम्ही सांगितलं ?

देअुस्कर : हो, माझी स्थिती अशी आहे. ही अशी घटना का घडली ?

केंकरे : काय सांगितलं त्यांनी ?

देअुस्कर : त्यांनी त्यांच्या शनि-रवीच्या भाषेत सांगितलं. मी म्हणालो, तुमची भाषा मला पटते. मास्तर म्हणून तुम्ही मला शिकवा. मी तुम्हांला शिकवणी देतो. त्यांनी मला शिकवलं.

केंकरे : मुलाला गणित नि संस्कृत, तुम्हांला ज्योतिष ?

देअुस्कर : हो, मला लहानपणापासूनच या Occult विषयांची आवड. Occult Science म्हणजे नक्की नसलेली दृश्यं.

केंकरे : म्हणजे समोर काही दिसत नाही. परंतु ती वस्तू आहे कुठेतरी.

देअुस्कर : नाही-नाही येते, अस्तित्वात येते. काही वेळ टिकते. नंतर आपोआपच विरघळून जाते. ऑकल्ट सायन्स म्हणजे त्यामध्ये ज्योतिषशास्त्र येतं. मानसशास्त्र येतं. त्याच्यानंतर काही ज्याला साधना व सिद्धी म्हणतात ते येतं. नंतरचं एक वेडं अध्यात्म. अध्यात्म म्हणजे काय ? परमार्थ म्हणजे काय ? मी फार उपरा मनुष्य आहे. मी देवपूजा करत नाही. आम्ही जन्माला का आलो ? माझं इथं काम काय ? पाप आहे का ? पुण्य आहे का ? ते कुठं आहे ? अमुक म्हणजे पाप, तमूक म्हणजे पुण्य. ही जी प्रथा आहे ती मला कबूल नाही. सामाजिक दांभिकपणाचा मला तिटकारा आहे. चिंतन, वाचन, मनन मला आवडतं. आज जरी मला कोणी लाख रुपये दिले. देणारे आहेत. आले होते. म्हणाले चेक बुक आणलं आहे. पोट्रेट करायचं आहे. म्हटलं, कोणाचं करायचं ? इंदिरा गांधीचं. ते म्हणाले, तुम्हांला तिकडं यायचं आहे. तिथे तुमची राहायची व्यवस्था करतो, सिटिंग किती असा प्रश्न विचारला. तर ते म्हणाले, सिटिंगबिटिंग काही नाही. आम्ही फोटो देऊ. आता त्या बाईची लहर सांभाळून मी दिल्लीला वास्तव्य करणं हे फारच झालं. त्या बिचारीला नाही वेळ. मग तिला भेटण्यात काय अर्थ ? तसा मी तिला भेटलोय.

अगदी शेकहॅण्ड करुन, हसूनबिसून झालं. आणकी काय पाहायचं? म्हटलं उगाच कष्ट घ्यायचे नाहीत. निवांत बसू चकटफू जेवण नको नि फुकट दारु पीत बसायचं. हे आपल्या रक्तात नाही. मी म्हटलं, बाबांनो, मी तुमचा गुलाम नाही आणि तिचाही नाही. तुम्ही परत जा. हेल विइथ यू आय विल् नॉट पेंट हर, नॉर हर सन, निदर द पार्टी प्रेसिडेंट. व्हाय शुड आय? मी जर मत्केदारी घेऊन बसलो तर येणाऱ्या पिढीनं काय करायचं? तेव्हा एका क्षणी मी मनाचा निश्चय केला की आता रिटायर व्हायचं. तरुण पिढी पूढे आली पाहिजे. माझ्यापेक्षाही उत्तम काम त्यांना साधलं पाहिजे. त्यांनी का पैसे कमावू नयेत? माझं तर उलट असं म्हणणं आहे की चित्रकारांनी भरपूर पैसा कमावला पाहिजे. मर्सिडिझमधून त्यांनी यावं. गप्पा माराव्यात. चित्रकाराची पूर्वीची कल्पना आता गेली. चित्रकाराला त्याचा हक्क आहे. आर्थिक इन्डिपेन्डन्स म्हणजे काय? देअर इज नो एन्ड.

केंकरे : बरोबर.

देअुस्कर : एन्ड कुठे ते मघाशी बोललो. स्त्रीचं निरपेक्ष प्रेम, छानदार जेवण. तुमच्या मनाची जडणघडण समजून वागणूक. त्याच्यानंतर तिची ईर्ष्या संभाळून, माझे उद्योग पाहून मी आनंदात आहे हे पाहाणारं कोणीतरी आहे, माझ्याबरोबर आहे. पैसा हा शेवट नाही..... कधीकधी आयुष्यातल्या वाईट कालखंडातसुद्धा काही चांगल्या गोष्टी घडून जातात. उदाहरणार्थ सुप्रीम कोर्टात माझी तीन पोट्रेटस लागली आहेत. पहिले चीफ जस्टीस त्यांचं पोट्रेट माझं.

केंकरे : याचा अर्थ असा की तणातणीच्या कालखंडात माणूस म्हणून तुमच्यावर जो परिणाम झाला त्याचा विपरीत परिणाम तुमच्या कामावर झाला नाही.

देअुस्कर : हो, खाजगी गोष्टी मी अशा वेळी बाजूला ठेवतो. माझी मानसिक घडणूक तशी आहे. वाईट गोष्टी मनाला लावून न घेणं. हे सगळं नाटक आहे असं मानणं. स्टेजवर काम करत आहोत असं समजणं.

केंकरे : तुमच्या व्यवहारी स्वभावाचा फायदा तुम्हांला मिळतो. असंच की नाही?

देअुस्कर : हे जग हेच एक थिएटर आहे. आता हे आपलं नाटक चालत राहणार. नाटकात काही पात्रं येणार, काही आधीची पात्रं बाहेर निघून जाणार. पात्रं येतात-जातात. आपलं म्हणून जे काही आहे, आपलं हिरोपण, ते काही कुणी हिरावून घेत नाही. नट्या येतात-जातात. आपल्या मनगटात जोर आहे. शरीर धडधाकट आहे तोवर भीती नाही. दुसरं, छानपैकी जगतो आहे, तर कॅनव्हासवर चिंता कशाला? हा एक व्यवहारी दृष्टिकोन होता. त्यामुळे मी तग धरला...

...काम खूप मिळायला लागली. ललित कला अँकेडमीच्या एका पत्रात होतं की, 'बुई हॅव सिलेक्टेटेड यू वन ऑफ द फाईन ज्येन्युइन डिझाइन आर्टिस्ट ऑफ इंडिया'. १९५९ ला शिवाजी महाराजांच्या पोट्रेटसचं काम आलं... मी ते सगळं काम केलं...मग तो पीरियड निघून गेला. त्यांच्याबरोबर एक दुसरं, नाईकसाहेबांचा एक मेहुणा माझ्याकडे यायचा.

केंकरे : नाईक म्हणजे?

देअुस्कर : वसंतराव नाईक हो, त्यांचा मेहुणा. डे. सेक्रेटरी होता. आय. ए. एस. ऑफिसर. नाव घाटे. त्यांचा माझ्यावर फार लोभ. ते म्हणायचे, तुमच्याशी बोलायला मला फार आवडतं.

तुम्हांला प्यायचंबियचं असेल ते तुम्ही करा. त्यांची बायको युरोपियन. मुलगी युरोपियन. त्यांच्याकडे मी जेवायला जायचो. ते म्हणाले, तुम्ही इथे एका खोलीत राहाता हे मला पटत नाही. मॅजेस्टिकमध्ये चांगली खोली आहे का? नाही. त्यांनी मला शेवटी वसंतरावांकडे नेलं. पी. जी. साळवी म्हणून त्यांचे सेक्रेटरी होते. ते दोनचारदा येऊन गेले. त्यांनी एक फॉर्म भरून घेतला. वसंतरावांनी त्याच्यावर सही केली. हां, हां म्हणता जागा मिळाली... मी फर्ग्युसनचं काम घेतलं. ते मी पुरं करणार. इट् इज् अ मिशन दॅट आय् हॅव् टेकन. ते तेवढं पूर्ण करायचं. तेवढं मी पेंटिंग करतो. दमडी घेत नाही.

केंकरे : हे फर्ग्युसनचं काम कुठलं ?

देअुस्कर : त्यांनी मला सांगितलं की फर्ग्युसनच्या संस्थापकांची पोट्रेट्स् करा. आणखी इंपॉर्टंट पर्सनॅलिटीज्. -- सध्याचे फायनान्स मिनीस्टर व्ही. पी. सिंग, आधीचे चीफ सेक्रेटरी देशमुख साहेब. ते कमिटीमध्ये आहेत.

केंकरे : मग ते कॅम्प्लिट झालं काय ?

देअुस्कर : नाही ते व्हायचं आहे. आठले, डॉ. लागू, रॅग्लर महाजनी, रॅग्लर परांजपे ही कामं झाली आहेत. शिरुरकर, आगरकर, टिळक आणि ना. म. जोशी हे थोर लोक. त्यांची कामं आधी करून टाकली. बाकीचे आहेत. ती आस्ते आस्ते होतील.

केंकरे : आता उरली किती ?

देअुस्कर : मला काय कळतं ? यादी आहे. वेळ मिळाला पाहिजे. कोण बघतंय तिथे ? बांधिलकी नाही. मी एक दमडी घेत नाही त्यांच्याकडून. कॉट्रॅक्ट आहे इतक्या वर्षांचं. होईल तोवर करायचं. जगलो तर...!

मुलाखत : दामू केंकरे
शब्दांकन : एकनाथ पाटील